

İSLÂM TARİHİNE TEMATİK YAKLAŞIM ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER*

Doç.Dr. M. Asım YEDİYILDIZ
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Görüleni değil, tasvir edilmesi gerekeni görmek önemlidir.”¹

Some Consideration on the Thematic Approach to the History of Islam

In this article some thoughts on thematic approach in the context of the classification of history was put forward. This work emphasizes that history comprises a series of culture realities and that those realities must be studied in the context of time and place. It is mentioned that an analysis of a society could be possible only after mutual relations between these culture realities are brought out.

Tarih araştırmalarının temel problemlerinden birinin tarihin taksimi meselesi olduğu söylenebilir. Ancak bu problemi tartışmak, öncelikle tarihten ne anlaşıldığının ortaya konulmasını gerektirmektedir. Bu noktada hemen belirtilmelidir ki, tarihçilerin üzerinde ittifak ettikleri bir tarih tanımı bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle ne kadar tarih telakkisi varsa, o kadar farklı tarih tanımı mevcuttur. Dolayısıyla burada tanımlarla ilgili ayrıntılı bir tartışma açmak yerine,² bu tebliğin amacına uygun düşen bir tanımdan hareketle temel problem ele alınmağa çalışılacaktır.

* 26-27 Mayıs 2006 tarihinde Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesince Bursa'da düzenlenen “İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Elemanları Toplantısı”nda sunulan tebliğ metnidir.

¹ Léon, E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev. Bahaeddin Yediylıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 45

² Tarihin mâhiyeti üzerine geniş bilgi için bkz. Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2001, Collingwood, R.G., *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, 2.bsk.; Popper, Karl R., *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Şafak Ural, İnsan Yayınları, İstanbul 1985; Léon, E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev. Bahaeddin Yediylıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989; Mazharuddin Siddîkî, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, çev. Süleyman Kalkan, Pınar Yayınları, İstanbul 1982

Tarih, *kültür realitelerinin* zaman içindeki değişimini inceleyen bir disiplin,³ bir başka tanıma göre ise özel türden bir bilimdir.⁴ Bu iki tanım, önemli bir farka işaret etmekle beraber, en azından iki şeyi varsaymaktadır: Birincisi tarih, *kültür realitelerinden* oluşur, ikinci olarak da bunların *zaman içinde incelenmesi* gerekir.⁵

O halde tarihçi, geçmiş kendi konusu haline nasıl dönüştürür? Tarih felsefeleri, geçmişin bir bütün olarak bilinmeyeceği kanaatindedir. Gerçekten E. Halkın'ın haklı olarak belirttiği gibi tarih, o kadar geniş bir alandır ki, incelenbilmesi için parçalara ayrılmak zorundadır. İşte bu durum, tarihî bir konunun *coğrafi, kronolojik ve tahlilî* olmak üzere üç açıdan sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Birincisine, *genişliğine yaklaşım* da denir; buna göre, ülkelerin, bölgelerin ve şehirlerin tarihi konu edilir. Kronolojiye göre ise, anlamlı devreler halinde, uzunluğuna bir inceleme söz konusudur. Nihayet derinliğine taksimde, gruplar ve fertlerin, siyasî, iktisadî, zihnî, artistik, sosyal ve dinî tarihi araştırılır.⁶ Burada tahlilî yaklaşım üzerinde durulacaktır.

Derinliğine taksim derken, tarihin, tematik bakımdan bölümlenmesi kastedilmektedir. Taksim sırasında da göz önünde bulundurulacak kültür realiteleridir. Başka bir ifadeyle belli bir zaman-mekân bütünlüğünü sağlayan "Bir milletin algıladığı duygular, ortaya koyduğu düşünceler, uyguladığı davranışlar, gösterdiği beceriler, ürettiği bilgiler, müşahhaslaştırarak âbideleştirdiği estetik değerler, şekillendirdiği sosyal yapılar, tatbik ettiği dinî, ahlâkî, hukukî, iktisadî ve teknolojik sistemler ve nihayet kendi varlığı hakkında ulaştığı tarih şuuru gibi unsurlardır."⁷

Tarihî araştırma işte bütün bu kültür realitelerini içine alır. Nitekim "Bir milletin zaman içindeki, dünya görüşü, duyuş ve düşünüş biçimlerini, bunların tekâmülü ve değişme çizgilerini, zihniyetler tarihi; ortaya koyduğu düşünce ve tekâmülünü, düşünce/felsefe tarihi; teknik becerileri ve tekâmülünü, teknoloji tarihi; müşahhaslaştırarak âbideleştirdiği estetik değerleri ve tekâmülünü, sanat tarihi; bünyesini oluşturan muhtelif zümreler ve aralarındaki ilişkiler ile bunların değişme süreçlerini, sosyal tarih; iç ve dış politikasını, siyasî tarih; tatbik ettiği dinî, ahlâkî, hukukî, iktisadî sistemlerinin tekâmülünü sırasıyla, dinler tarihi, ahlâk tarihi, hukuk tarihi, iktisat tarihi gibi tarihin alt dalları incelemektedir."⁸

Ancak bugün bir toplum ya da kültürün bir yönünün incelenmesi, o kültürün anlaşılması için yeterli görülmemekte, onun bir bütün olarak ele alınmasıyla mümkün olabileceği ileri sürülmektedir.⁹ Başka bir ifadeyle bu, bir toplum ya da

³ Yediyıldız, Baheddin-Yücel,Yaşar, *Milli Kültür Unsurları Üzerinde Genel Görüşler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:46, (Ayrı basım), Ankara 1990, s. 58

⁴ Collingwood, *age.*, s. 39-40

⁵ Yediyıldız-Yücel, *agm.*, s. 58; "Tarih dünya hakkındaki bir dizi söylemden biridir", bkz. Jenkins, Keith, *Tarihi Yeniden Düşünmek*, Dost Kitabevi, Ankara 1997, s.17; Dünya Tarihçiliğinin seyriyle ilgili genel bir değerlendirme için bkz. Kafadar, Cemal, *Dünya Tarihçiliğinde Yeni Gelişmeler ve Osmanlı Tarihçiliği*, *Osmanlı Medeniyeti*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005, 37-63

⁶ Léon, *age.*, s. 45

⁷ Yediyıldız-Yücel, *agm.*, s. 59

⁸ Yediyıldız-Yücel, *agm.*, s.59; <http://fr.encarta.msn.com> © 1997-2004

⁹ Tosh, John, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Ankan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. →→

kültürün, bütün unsurlarının karşılıklı ilişkilerinin incelenmesi demektir.¹⁰ Böylece “asıl tarihe, tarih adına lâyük olan tarihe” yani “bütüncül” veya “bütünleşmiş tarihe” ulaşılabileceği düşünülmektedir. Şu halde Avrupa’da “kültür tarihi” ya da “ekonomik ve sosyal tarih” de denilen bu yeni tarih anlayışı, bir toplum veya kültürün bir bölümünü incelemek yerine,¹¹ kültür sahasının tamamını,¹² “üretim, mübadeleler ve sosyal münasebetler seviyesinde” kavrayarak “düşünce, duygu, etik ve estetiği de kapsayan toptan bir medeniyet tarihini” öngörmektedir.¹³ Dolayısıyla tarihin alanı olabildiğince genişlemiş, insan ve toplum, araştırmanın merkezine yerleşmiş olmaktadır.

Bu gelişme, disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesi¹⁴ ve “kültürler arasındaki benzerliklerden daha çok farklılıklara” dikkat edilmesinin bir sonucudur. Şüphesiz bunda sosyal bilimlerin yeni kavramları kadar, diğer kültürlerle ait kavram, kategori ve usullerin de etkisi büyüktür. Gerçekten tarihçiler bu sayede, bugün incelediği konuya çok farklı açılardan bakabilmekte ve belgelerini yeni bakış açılarıyla yorumlayabilmektedir.

Hâlbuki şimdiye kadar tarihçiler, dar yaklaşımları sebebiyle, ne toplumları ve onların kültürlerini ve ne de bunların değişim ve gelişmelerini tam olarak açıklayabilmiştir. Bu tarihçiler belli alanlar dışında, bu tarihi olguları diğer sosyal bilimlerin ilgisine terketmiştir. Yapılan eleştirilere rağmen, tarihçiler, ihtisas alanını aşip disiplinler arası bir bakış kazandıkça, inceledikleri toplum ve kültürü daha iyi izah eder hâle gelmektedirler.¹⁵

Bununla birlikte tarihçi, bir toplum veya kültürü açıklarken kullandığı kavram ve kategorilerin, Pierre Bourdieu’nun da belirttiği gibi, tarihî olarak oluşturulduğunun farkında olmalıdır. Aksine bir yaklaşım araştırılan konunun çarpıtılmasına yol açacaktır. Öte yandan bu tarihî kavram ve kategorilerin belli bir sürekliliği ve yapısı olduğu da unutulmamalıdır.¹⁶ Çünkü soyut bir kavram asla uygulamasız veya uygulamasına bakılmadan anlaşılacağı gibi, bilinçli olsun ya da olmasın, teorik bir bakış olmaksızın tecrübî bir işlem yapılamaz.¹⁷ “Her sosyoloji tarihî, her tarih de sosyolojik olmalıdır” ifadesi de bunu dile getirmektedir.¹⁸

O halde tarihi incelenmek istenen bir toplum veya kültür, mekanik ve değişmez farklı parçalardan, ya da ferdi olaylardan oluşan bir bütünlük değil, bu

→ →
101-103; Yedi yıldız-Yücel, *agm.*, s.59

¹⁰ Hobsbawm, Eric, *Tarih Üzerine*, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 133-134

¹¹ Yedi yıldız-Yücel, *agm.*, s.59; Ayrıca bkz. "Histoire de l'Histoire", bkz. http://fr.encarta.msn.com/text_761555707__1/histoire_histoire_de_l_.html.

¹² Kültürel tarih ile ilgili genel bir tartışma için bkz. Kelley, Donald R., “Tarih Akademisyenliğinde Kültürel Dönemeç”, *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme*, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 61-70

¹³ Yedi yıldız-Yücel, *agm.*, s. 59; Ayrıca bkz. "Histoire de l'Histoire".

¹⁴ Resweber, Jean-Paul, *La Méthode Interdisciplinaire*, Presses Universitaires de France, Paris, 1981, I. ed, pp. 16-21

¹⁵ Yedi yıldız-Yücel, *agm.*, s.60

¹⁶ Bourdieu, *age.*, s. 80

¹⁷ Bourdieu, Pierre-Waquant, Loic J.D., *Düşünümsel bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 36, 229

¹⁸ Bourdieu, *age.*, s. 74

unsurların karşılıklı ilişkilerinden meydana gelmiş bir sistem olarak algılanmalıdır. Dolayısıyla bir toplumun tarihi, onu oluşturan parçalardan her birinin ayrı ayrı incelenmesiyle ortaya konulamaz. Ancak bu, söz konusu unsurların, bir bütünlük içinde ele alınmasıyla mümkündür.¹⁹

Bu itibarla tarihçi, yalnızca bir ferdin veya bir grubun ne yaptığını ve neden yaptığını değil, onun sahip olduğu kültürel ve ekonomik sermayenin²⁰ hangi alan içinde kullandığını ve o alan ve diğerlerinde ne gibi bir etki bıraktığını veya maruz kaldığını incelemelidir.²¹ Bourdieu'ya göre, sosyal dünyanın asıl gerçekleri bu bağıntılardır²²; sadece bunlar nesnel olarak bilinebilirler.²³ Çünkü ona göre, ferdi irâde ve şuardan bağımsız olan bahse konu alanlar dışında ferdin eylemi anlaşılabilir.²⁴

Bourdieu, böyle bir araştırma için, bütün yaklaşım ve usüllerin kullanılması gerektiğini belirtmekle birlikte,²⁵ asıl verili bir özneler ya da kurumlar bütünü karşılaştırma usulü önermektedir.²⁶ Sözelimi bu usule göre, bir dönemin Türk gazetelerini çözümlmek için ilkin bu gazetelerden biri seçilir ve onun bir özelliği keşfedilir. Daha sonra bu niteliğin diğerlerinde olup olmadığı tespit edilir ve her biri için açılan sütunlara bu nitelikler yazılır. Böylece hepsinde benzer olanlarla olmayanlar ortaya çıkarılmış olur. Sonuçta incelenen gazeteyi diğerlerinden ayıran anlamlı özellikler bulunur.²⁷

Bourdieu, bu usulü, sosyal bir olgunun, tarihi durumunu veya gelişimini belirlemenin en iyi yolu olarak görmektedir. Bu usulün önemi, tarihçiyi, ele alınan toplumsal birimleri ve onlara ait özellikleri bağlamları içinde düşünmeye zorlamasıdır.²⁸ Böylece bizzat verili alandan hareketle sosyal olgu yeniden inşa edilerek tarihî yapısı keşfedilmiş olur.²⁹ Gerçekten de Bourdieu'nun yaklaşımı, ferdin eyleminin belli alanlara bağlı olarak işlediğini öngörmekle birlikte, tarihi yapıların ve tekâmüllerinin tahlili bakımından önemlidir.³⁰ Onun yaklaşımının diğer bir mühim özelliği, tarihi bir dönem-mekâna yaklaşırken belli bir teori yerine bizzat kendisinde bir yapının keşfini öngörmesidir. O bununla tarihin çarpıtılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

¹⁹ Bourdieu, *age.*, s. 236; Ayrıca bkz. Davudoğlu, Ahmet, "Medeniyetler Arası Etkileşim ve Osmanlı Sentezi", *Osmanlı Medeniyeti*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2005, s. 5

²⁰ Bourdieu, bir kişinin sahip olduğu her türlü imkanı "sermaye" kavramıyla ifade etmekte ve bu sermayeyi ancak alanlar içinde kullandığını varsaymaktadır. Örneğin bir öğretim üyesi mesleğini ancak mevcut eğitim alanında kullanmaktadır. Geniş bilgi için. bkz. Bourdieu, *age.*, s. 93-94

²¹ Bourdieu, *age.*, s. 236

²² Bourdieu, *age.*, s. 80-81

²³ Bourdieu, *age.*, s. 236

²⁴ Bourdieu, *age.*, s. 81

²⁵ Bourdieu, *age.*, s. 231

²⁶ Bourdieu, *age.*, s. 234

²⁷ M. Bloch'un toplumsal bir olguyu anlayabilmek için kullandığı metoda benzemektedir. bkz. Skocpol, Theda, "Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi", *Tarihsel Sosyoloji*, ed. Skocpol, Theda, çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 29

²⁸ Bourdieu, *age.*, s. 234-235

²⁹ Bourdieu, *age.*, s. 234

³⁰ Ginzburg, Carlo, *Peynir ve Kurtlar*, çev. Ayşen Gür, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s.18

Buna mukabil, tarih felsefecisi R.G. Collingwood, yapısal analizde kullanılan niceliksel yaklaşımların veya ferdi olayların art arda sıralanmasının, tarihin bilinmesinde pek bir işe yaramadığı inancındandır. Çünkü ona göre sayılıp yorumlanan bu veriler, tarihin asıl konusunu teşkil eden insan eylemlerinin içini değil, dışını bize vermektedir. Yani bir eylemin gerçekleştiği dış şartlar veya art arda gelen olaylar ne kadar sayılırsa sayılsın temelde o eylem anlaşılmalı olamaz. Çünkü tarihçi salt olay ya da olguyu değil, onu oluşturan fert ya da grupların düşüncesini araştırır. Zira yaşanmış gerçeklik artık mevcut değildir.

Tarihçi, tarihi düşünceye doğrudan nüfuz edemeyeceği için, kaçınılmaz olarak kanıt denilen yazılı veya yazısız şahitliklere müracaat etmek zorundadır. Bununla birlikte bu malzemelerle, yaşanmış gerçeklik olduğu gibi, bütün ayrıntılarıyla yeniden inşa edilemez. Dolayısıyla yapılacak şey ister ferdi isterse sosyal bir olgu olsun, bunların oluşumunu sağlayan ferdin veya grubun düşüncesine ulaşmaktır. Bu da ancak kanıttan hareketle olup bitenin anlaşılmasıyla mümkündür.³¹

Dolayısıyla Collingwood, tarihi, ne ferdi olayların art arda gelişi,³² ne de yapıların tekrarı olarak görür. Böylece o, tarihi araştırmanın merkezine insan ve cemiyeti oturtmuş olmaktadır. Bu da tarihin asıl temelinde düşüncenin yattığı anlamına gelmektedir. Tarihî düşünceye ulaşabilmek için de salt olay ya da olguyu tasvirde ziyade, yeterli kanıttan hareketle o düşüncenin ortaya konulması gerekir. Başka bir ifadeyle, bir düşünceyi oluşturan bütün süreç, yeniden oluşturulamazsa da, yeterli kanıt olduğu takdirde gerek ferdi gerekse sosyal olgulara yol açan iktisadî, siyasî, ahlakî, dinî ve ilmî düşünceler bilinebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, bir toplum veya kültür, ancak onu oluşturan bütün unsurların karşılıklı ilişkilerinin zaman-mekân bağlamında çözümlenmesiyle anlaşılabilir. Bunun için tarih, sosyal bilim ve farklı medeniyetlere ait kavram ve teorilerden bir noktaya kadar yararlanmak durumundadır.³³ Tersine yaklaşımlar, bireylerin tavır ve davranışlarının anlaşılmasını zorlaştıracak, hatta imkânsız kılacağı gibi,³⁴ tarih de kendisini düzensizliklere mahkûm eder.³⁵ Kaldı ki, ferdi olaylar hiçbir zaman benzersiz gibi algılanmamış ve ele alınmamıştır.³⁶ O halde modern tarihçi, gerektiğinde teorileri kullanarak³⁷ tarihi kavram ve modeller³⁸ oluşturmak zorundadır.³⁹ Bu model ve kavramlar, iddia edildiği gibi bireyin

³¹ Collingwood, *age*, s. 257

³² Collingwood, *age*, s. 263; Ayrıca bkz. Hobsbawm, *age*, s. 303-304

³³ Tosh, *age*, s.150; Veayne, Paul, *Comment On Écrit l'Histoire*, éd. du Seul, Paris 1971, s. 323-324; Tarihe bakış açısını belirlerken belge ve teori ilişkisinin nasıl kurulması gerektiği ile ilgili bkz. Özdemir, Mehmet-Erşahin, Seyfettin, "İslâm Tarihinde Yöntem ile İlgili Bazı Mülâhazalar", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, c. II, s. 926 vd.

³⁴ Winch, Peter, *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefesi*, çev. Ömer Demir, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s.123

³⁵ Tosh, *age*, s. 151

³⁶ Tosh, *age*, s. 149

³⁷ Toplumlar her açıdan farklılık arzetyebilirler. Jack Goody'nin *Batıdaki Doğu* (Çev. Burhan Mert Angılı-İsmail Mert Bezgin, Dost yayınevi, Ankara, 2002) adlı eseri bunu gösteren güzel bir örnektir.

³⁸ Hartog, François, *Tarih, Başkalık ve Zamansallık*, Fransız. çev. M. Emin Özcan-Levent Yılmaz-İngilizce çev. Adnan Kahiloğulları, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, adlı eseri kavramların

değerini azaltmaz, sadece insanların özgürlüğünü kısıtlayan sınırları gösterir ve incelenen olguyu daha iyi açıklama imkânı verir.⁴⁰ Kısaca süreklilik ile değişimi iç içe yaşayan bir toplum veya kültür ancak çok boyutlu tahlil ile anlaşılabilir.⁴¹

Yukarıdaki yaklaşım dikkate alındığında İslâm Tarihinin bütün yönleriyle bir bütünlük içerisinde henüz açıklanamadığı söylenebilir. Sadece ülkemizde üretilen İslâm Tarihi tezlerinin yaklaşım tarzlarının incelenmesi ve bunların üzerinde yoğunlaştığı kategorize edilerek sunulan şu konuların gözden geçirilmesi bile bunu ortaya koyacaktır inancındayız.

A. Demircan'ın tespitlerine göre, ülkemizde genellikle İslâm tarihi araştırmalarının, Hz.Peygamber, sahâbiler, vâliler, ordu komutanları, seriyeye, gazve ve savaşlar, deniz seferleri, fetihler, kimi grupların fetihlere etkisi, devletler ve hanedanlıklar arası ilişkiler ve diplomatik münasebetler, devletlerin yıkılış süreçleri, ıslahat hareketleri, yönetim ve iç güvenlik sorunu, belli dönemlerdeki siyasi durum, siyaset ve toplum ilişkisi, haricilerin siyasî faaliyetleri, muhalefet hareketleri, İsyanlar gibi *siyasi konular*; bey'at, şura uygulamaları ve şuranın fonksiyonu, danışma meclisi, devlet yapısı, divanlar, askeri teşkilât, istihbârat, veliahtlık, hisbe teşkilâtı, bazı devletlerdeki saray teşkilâtı, maliye teşkilâtı, surre alayları, vezâret, emniyet, kitâbet ve halifelik gibi *siyasi kurumlar*; nakîbü'l-eşrafık, bazı külliyyeler, mescidler, vakıflar, dârulkurra, Beytü'l-hikmenin kuruluşu, medreseler ve Haremeyn hizmetleri gibi *dini ve eğitim kurumları*; iktisadî yapı, toprak sistemi, zanaatlar, ticaret ve panayırlar gibi *iktisadî konular*; evlilikler, imar faaliyetleri, sosyal hayat, hicret, ehl-i beyt, hanifler, kölelik, kadın, gençlik, muhtelif gayr-i müslim unsurlar, Taberistan Zeydîleri, Yahudiler ve bazı kabilelerin incelenmesi, kabileler arası mücadeleler, esirler, kan davaları, İslâmlaşmanın önündeki engeller, nifak hareketleri, Bahâilik hareketi, Tayland'da İslâmiyetin yayılışı gibi muhtelif kişi ve zümrelerle ilgili *sosyal konular*, Kur'an'ın cahiliyyeye bakışı, bazı dönemlerin kültür tarihi, ilmi hayat, din anlayışı, dinî bayramlar, tıbbi gelişmeler, kültürel ve edebi hayat, kitaplar, tarih yazıcılığı, tarih felsefesi, Medine vesikası, bazı tarih kaynakları üzerindeki çalışmalar, kimi kaynakların muhteva tahlilleri, dîni siyaset, savaş stratejisi ve çeşitli sicillerin transkripsiyon ve muhteva analizi gibi *kültür ve zihniyet tarihiyle ilgili konular*; Nihayet Buhara, Kudüs, Samerra, Kufe gibi *şehir ve bölge tahlilleri* üzerinde yoğunlaştığı müşahede edilmektedir.⁴²

Bu çalışmanın tamamıyla teorik kalmaması için son olarak yukarıda zikredilen konular arasında pek temas edilmeyen, İlk Dönem İslâm Tarihi'nde bazı siyasî meselelerin "yeni politik bilimin"⁴³ kavramlarından hareketle araştırılabile-

→ →

tarihselliğini göstermesi açısından bir örnek olarak okunabilir.

³⁹ Hobsbawm, *age*, s. 116.

⁴⁰ Tosh, *age*., s.151; Winch, *age*., s.127

⁴¹ İslâm Medeniyetinin nasıl incelenmesi gerektiği ile ilgili bkz. Davutoğlu, Ahmet, "İslam Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması, *Divân İlmi Araştırmalar*, Bilim Sanat Vakfı Yayını, 1996/1, İstanbul, s. 35-35

⁴² Demircan, Adnan, "İslâm Tarihi Bilim Dalında Hazırlanan Lisansüstü Tezler, Konuları ve Tez Konusu Belirlenmesinde Karşılaşılan Sorunlar", *İstem, (İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi)*, Sayı:5, Konya, 2005, s. 28-77

⁴³ Sarıbay, Ali Yaşar-Öğün, Süleyman Seyfi, *Bir Politikbilim Pespektifi*, Asa Kitabevi, Bursa, 1999, s.189-202

ceği ve bu dönemin bu yöntem sayesinde daha iyi anlaşılabilceği ileri sürülecektir. Hz.Peygamber döneminde toplumsal kesimlerin, kabilelerin, şehirli ve bedevîlerin siyasî işlevleri nasıldı? Akraba ve politika ilişkisi bakımından ilk dönem aile yapısının politikaya yansımaları nasıl olmuştur? Siyasî açıdan şehir ve bâdiye ilişkileri nasıl bir mahiyet arz ediyordu? Bedevîlerin İslâmlaşmasıyla birlikte yönetimdeki etkileri ne gibi bir değişmeye uğramıştır? İslâm bâdiyede uygulanırken şehirden farklı ne gibi sorunlarla karşılaşmıştır? İslâmî dönem sosyopolitik hareketlilik bakımından nasıl bir değişime yol açmıştır? Örneğin aşağı tabakadan biri yönetici olabiliyor muydu? Toplumda politik baskı grupları var mıydı? Varsa bu baskı hangi araçlarla sağlanmaktaydı? Siyasî semboller ve bunların anlamları ne idi? Sembollere yönelik olumsuz davranışlar ne gibi tepkilere ya da müeyyidelere yol açıyordu? Hangi politik oyunlar oynanıyordu? Meselâ giyinme tarzları, harcama miktarlarının siyasî bir anlamı mevcut muydu? Bunlar politik oyuna sokuluyor muydu? Cevap olumlu ise bu nasıl olmaktadır? İslâmî dönem bu açıdan cahiliye dönemine göre nasıl bir yapı kazanmıştır? Politik etkileşim bakımından hediyeleşmeye nasıl bakılmaktaydı? Bu toplumda siyasî patronaj söz konusu muydu? İktidara ulaşmada hangi özellikler rol oynuyordu? Buna ekonomik, sosyal statünün etkisi ne idi? Kısaca bu ve benzer soruların cevaplandırılması İlk Dönem İslâm Tarihi'nin siyasî açıdan incelenmesine yeni bir boyut kazandırabilir.

Aynı yaklaşım İslâm tarihin farklı dönem ve toplumları için sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan da yapılabilir. Sözelimi zihniyetler tarihi bakımından yaklaşıldığında, İslâm Tarihinin ilk döneminde kültür politikaları, kültürel destekler, uygulamalar, semboller ve işaretler araştırılabilir.⁴⁴ Meselâ Asr-ı Saadette diğer kültürlerle nasıl bakıldığı ve ilişkilerin hangi zeminde yürütüldüğü temel bir problem olarak incelenebilir. Öteki kültürlerin İslâm toplumuna siyasî, sosyal, iktisadî vb. açılardan yansımaları dikkate alınmaksızın, Hz.Peygamber'in izlediği "kültür siyaseti" tam olarak anlaşılamayacaktır. Keza bunu yalnız Hz.Peygamber'in tek bir söz ve eyleminin tahlili de sağlamaz. Ayrıca tek bir dönem veya İslâm ülkesinin bu açıdan incelenmesi, bir bütün olarak İslâm medeniyetinin öteki kültürlerle bakışını öğrenmemize de imkân vermez. Bu tür problemler, yatay ve dikey olarak⁴⁵, diğer kültür unsurları da dikkate alınarak ortaya konulmak zorundadır.

Sonuç olarak, dar yaklaşımlardan kurtulduğumuz, disiplinler arası bir bakış benimsediğimiz ve yeni metot ve usullerle mevcut veya bulunacak yeni kaynakları günümüzün teknolojisinden de istifade ederek kullandığımız ve özellikle büyük projeler için ferdî araştırmalar yerine, ekip çalışmalarına ağırlık verdiğimiz zaman ülkemizdeki İslâm tarihçiliğinin gelişmesi mümkün olabilecektir. Nitekim Batıda tarih araştırmalarının gelişmesi bu tür çabaların neticesinde olmuştur.⁴⁶

⁴⁴ Bkz. "Histoire de l'Histoire".

⁴⁵ Davutoğlu, "Medeniyetler Arası...", *age.*, s. 4-5; "İslâm Düşünce Geleneği...", s. 35

⁴⁶ Yediyıldız, *agm.*, s.64